

הכבוד האבוד ויעוד נזכה בניצחון! כי הרי על אף כניעתה של גרמניה, היות והכוחות היו שקולים, המלחמה לא הוכרעה. ניצחון של בנות הברית היה במניעת השגת הגמוניה גרמנית באירופה. לכן פרצה המלחמה מחדש כעבור 20 שנה ומטרותיה האסטרטגיות לא השתנו. מה שהיה בין שתי המלחמות, אלה היו נעוּר: המתחים הפוליטיים, שהובילו לעליית היטלר. החינוך לערכים 'לאומיים' וטיפוח צייתנות לפקודה, חינוך למלחמה במערכת החינוך הפרובינציאלית, עליה לשום משרד חינוך ממלכתי (ברוח דמוקרטית-ליברלית) לא היה כוח להשפיע.

מה הייתה עמדת היהודים במלחמת העולם הראשונה? עמדתם הייתה אמביוולנטית. הם לא רצו להעמיד בסימן שאלה את ההישגים החברתיים-כלכליים, שהושגו בקשיים כה גדולים באמצע המאה ה-19. יהדות גרמניה הפגינה תמיכה בלתי מסויגת במולדת ומלחמתה הצודקת; במעמקי הלב היו ספקות. הממסד הצבאי ניהל את המלחמה להנאתו הוא ומתוך פרסטיגיה ואסטרטגיה לא כל כך ברורות או הגיוניות. ביהודים חשדו כמסתייגים וביקורתיים. בשנת 1916 המטה הכללי פקד על ספירת יהודים בחזית: יהדות גרמניה נחלה את זעזועה הראשון. אחרים עמדו לבוא בתריסר השנים הבאות. ארנולד צווייג כתב טטרולוגיה על מלחמת העולם הראשונה מנקודת מבט של יהודי גרמניה, שנקרעו בין נאמנות למשטר, שהביא להם שגשוג כלכלי ועושר, לבין השאיפה לליברליזם, כמוצא מצרות אופק לאומנית (התמוטטות המשטר הובילה למבוקש. את המחיר שילמו יהודי אירופה).

נדמה לי, שמגיל שלוש אני כבר זוכר דברים. נולדנו בבית גדול, בית בן שתי קומות. את קומת הקרקע תפסה החנות; הדירה הייתה בקומה השנייה. בשנים הראשונות, כך אני זוכר, הייתה עוד דירה בקומה, להשכרה. שטח החנות השתרע על 500 מ"ר ולה ארבעה, ויותר מאוחר גם חמישה, חלונות ראוה גדולים שציינו את שתי חזיתות הבית. שבעה או שמונה חדרים היו בדירה שלנו. מטבח ושירותים ועליית גג רחבת ידיים ובה עוד חדר קטן. לבית הייתה חצר וממנו כניסה לכמה מחסנים לחומרי אריזה וחומרי הסקה לבית וכניסה לשלושה מרתפים. באחד נמצא תנור ההסקה המרכזית לחנות ולחלק מהדירה. השניים האחרים היו בנויים בצורת קמרון, כמו בימי הביניים ושמשו לאחסון ירקות ומזון. היו קרירים בקיץ וחמים בחורף.

לחדרים שלנו היו שמות: החדר הקטן, חדר הגברים (הסלון), חדר האוכל, חדר האורחים, חדר המתנה, (Diele היה המונח המקובל), חדר הילדים, חדר השינה (של ההורים) וחדר עוזרת הבית. החדר הקטן היה למעשה חדר מגורים וחדר אוכל גם יחד. היה מרוהט בסגנון ביזרמייר, במהגוני, שולחן עגול לשמונה, שידה, ספה, ה'סקריטר' עמד שם והשעון על הקיר מעל הספה. ליד אחד הקירות, על שידה קטנה-הטלפון, ובפינה ארון פינתי בצורה קוֹדְרֶנט, שהשתלב אל תוך הפינה. דברים נפלאים כמוסים ומפתיעים היו מוסתרים בארון זה, כבר איני זוכר מה, רק שריח של תבלינים וממתקים נדף ממנו. מעל השולחן הייתה תלויה נברשת מתקופת המאה התשע עשרה, שתואמה לחשמל, ומקושטת ב-36 פריסמות בדולח. פעמיים בשנה, באביב ובסתיו, כשהשמש חדרה אל החדר, מבעד לחלון, בזוית המתאימה, פגעו קרניה בפריסמות והקרינו לשעה קלה על הקירות סביב סביב מאות כתמי אור בשלל צבעי הקשת.

גם "חדר ההמתנה", ה-Diele (או rante room אצל האנגלים) היה מרוהט ביזרמייר, בעץ לבנה (Birke). מיותר לציין שאמי היא שהביאה איתה את הרהיטים העתיקים. היא התכוונה לרהט את שאר חדרי המגורים בהתאם, אך אבי רצה להפתיעה וקנה שני חדרים מאלון כבד בסגנון התקופה, דבר שהרגיז אותה עד סוף ימיה - ובצדק.

כל עוד היינו קטנים היה לנו חדר ילדים עם טפטים מצויירים, ושם למעשה לא רק ישנו עם המטפלת, אלא גם שיחקנו ואכלנו. שיפוץ הבית ב-1927 שינה במקצת את הסיפורים. אחותי ואני קבלנו חדרים נפרדים. הקשישה שגרה בדירה השכורה, יצאה, ודירתה הפכה לקומה השנייה של החנות. למטרה זו היה צריך אבי לרכוש דירה אחרת ולהעמידה, פורמאלית, להשכרה; על דירות חל אז חוק הגנת הדייר, ואסור היה להקטין את מלאי הדירות המוצעות להשכרה. לכן קנה חצי בית, דירה בת 3 חדרים, באיזה שיכון פועלים שפותח לא מכבר, והציעו להשכרה (למעשה הדירה אף פעם לא הושכרה ונמכרה עם ביטול חוק הגנת הדייר).